

Milivoj Nenin

UPADICE O DUŠAN-RADAKU

Jedan od najboljih i najdirljivijih susreta u srpskoj književnosti i slobodno možemo reći presudnih po njene tokove jeste susret Dušana Radaka sa Dušanom Radakom. Sreli su se u Radakovom stanu jedne letnje večeri (mada je bilo proleće – to će se tek kasnije otkriti, temperatura ume da prevari) dok su se zvezde spremale na počinak, i to prijateljstvo, koje se završilo svađom i žestokom tučom, nikada ničim nije bilo pomućeno. Te večeri je jorgovan (ipak proleće!) opadao u grumenima tako da je ulicama Banata odjekivalo, i to je jedino što je prekidalo nemi razgovor Dušana Radaka sa Dušanom Radakom; naime, oni su se zadivljeno gledali. Rekli smo već da je to bio jedan od najboljih susreta dvojice srpskih književnika u brdovitom severnom Banatu. (O tom susretu je napisano nekoliko dramskih tekstova a jedna pozorišna predstava o tom susretu umalo nije izvedena. Kažu, svet svašta priča, da je taj susret bio direktan podstrek za nastavak "Neme pesme", jedne od najboljih priča Davida Albaharija.)

Od više razloga koji su doveli do ovog susreta i trajnog literarnog prijateljstva nabrojaćemo samo najvažnije. Najpre sličnost njihovih borbenih karaktera, potom ljubav prema srpskom rodu i istrajnost u borbi kao i žilavost načela. O duhovnoj nadmoćnosti nad sredinom i okolinom nema potreba ni pisati. No, nijednog trenutka ne smemo gubiti iz vida njihovu najveću zajedničku ljubav: poeziju. "Kako pisati o poeziji Dušana Radaka"? – pitao se Dušan Radak. Ozbiljno, strogo, muški. Ali, sa suzom u uglu oka. Jer, kome suza u oku neće zablistati kad se sretne sa poezijom Dušana Radaka. (Ova reč zablistati već priziva reč divno – slovoslagači bi rekli kivno – a ova priziva neke druge reči i od suza već i ne vidim šta pišem.) Ako, pak, smireno pogledamo poeziju Dušana Radaka – posle suza kao posle kiše kad grane Sunce – i ako pogledamo ključne reči Dušana Radaka, reči koje najčešće koristi u poeziji (i svakodnevicu); onda... Ne вреди. Dva puta već padam sa stolice zbog dužine rečenice. Dakle, ključne reči Dušana Radaka: istina, ljubav, suština, Bog, vera, nada, smrt, pravda – da ne nabrajamo dalje, vode nas do njegove poetike. Dušan Radak neprekidno pred sobom ima poslednja pitanja. Ključno pitanje, pak, jeste kako živeti a da ti Dušan Radak bude u pomoći? Lako. Treba samo živeti po zakonima Dušana Radaka.

Ali pored tih zakona čitalac će ovde videti i sliku koju o sebi želi da ostavi Dušan Radak. Slika koju nam ostavlja o sebi je za pamćenje: Dušan Radak ne pozira, već sebe želi da predstavi pokolenjima kao Dušana Radaka! Dakle, ulepšanog.

Ovaj tekst ovde kao da dobija neželjeno ubrzanje. Malo ćemo ga usporiti i uvesti više reda u ovo naše pisanje. Najpre ćemo se zadržati na onome o šta smo se već ogrešili. Mislimo na ogrešenje o postupnost. Krenućemo redom: osvrnućemo se na Radakovo detinjstvo (primenjujući metod nove vizuelne kritike), potom ćemo se zadržati na literaturi o Dušanu Radaku, a posebno ćemo se pozabaviti opsesivnom temom Dušana Radaka... Biće tu i nekih upadica (vidi naslov) i sličnih začina – tek da priča ne bude uspavljajuća.

Da ne bude zabune, u jednoj rečenici (kao i na primeru) objasnićemo osnovni metod nove vizuelne kritike. Naime, posle detaljnog proučavanja jednog perioda iz života pisca odredi se boja tog doživljaja: odnosno taj period se predstavi odgovarajućom bojom. Tu razlikujemo grubu vizuelnu kritiku (GVK) i suptilnu vizuelnu kritiku (SVK). GVK razlikuje dva tipa doživljaja: crno i belo, a SVK je detaljnom analizom ranog, srednjeg i poznog detinjstva (na primer: upoređen je broj uhvaćenih vrabaca sa brojem poderenih pantolana; količina krvi iz kolena je merena brojem padova sa merdevina; broj ukradenih lubenica je deljen brojem dobijenih pogača suncokreta iz zaprežnih kola u pokretu...) došao do osnovne boje Radakovog detinjstva. To detinjstvo je bilo ružičasto sa sitnim plavim cvetićima. Od Radakovog detinjstva bi se mogla iskrojiti lepa cicana kecelja, ali šalu na stranu, vratimo se našoj temi i poštujućmo postupnost – preteću svakog reda, pa i reda u pisanju. Na redu je literatura o Dušanu Radaku.

Pisac o kome je napisano najviše knjiga (a najmanje kritičkih tekstova: kritički tekstovi su kratki pa samim tim nisu sveobuhvatni) jeste Dušan Radak. Tom kompleksu knjiga nismo dodali knjige o usmenoj književnosti koje su isto tako – vreme će to pokazati – o delu Dušana Radaka. Naime, pažljiva istraživanja koja su zasnovana ne prebrojavanju – brojati, brojati i samo brojati – (broje se slogovi, stope, stihovi, pesme, knjige, junaci, stranice, zarezi, brojevi...) pokazaće da je epski deseterac, kao i jedanaesterac (naročito penal) stih koji je pre svih koristio upravo Dušan Radak. (Uzgred, najveći književni znalci nisu u javnost izišli sa svojim knjigama o Dušanu Radaku – još uvek broje.)

Teško je u ovom trenutku popisati sve knjige o Radaku. (Mada su dva puta prebrojane.) Ali, kad se već osvrćemo na tu ogromnu literaturu o Dušanu Radaku moramo reći da je on i junak nekoliko pripovedaka. Naravno da nećemo otvarati otvorena vrata niti izmišljati toplu vodu. Mi ćemo ovde osvetliti samo jedan momenat koji naivne čitaoce može da zavara. (A koji čitalac nije naivan? Na naivnosti se i zasniva svako čitanje, što rekao jedan ili drugi, već se i ne sećam.) Uzgred, ovo u zagradi su samo neke od velikih misli Dušana Radaka. Pri tom se odmah moramo ograditi od mogućih zamki i pogrešnog čitanja. Naime, kad kažemo Dušan Radak mi uvek mislimo na Dušana Radaka Pravog. A postoje i Dušan Silni Radak, Dušan Radak Stari, Dušan Radak Pinki i tako dalje. A svaki je Dušan Radak Pravi.

No, krenimo redom. Stari lisac Milorad Pavić (koji bi odavno poklekao pod teretom slave da mu od njega slaviji Dušan Radak ne pomaže u nošenju tereta – Pavić zapravo samo pridržava Radakov teret); dakle, Milorad Pavić je napisao jednu priču o Dušanu Radaku. (Retka prilika u srpskoj literaturi da slavni pišu o slavima.) Ali, pomenuti pisac ili lisac (neka slovoslagači već jednom odluče) nije želeo da se zna da je u pitanju Dušan Radak te je ovome podario žensko ime. Pišem po sećanju, ali čini mi se da je u pitanju Amalija Riznić. Naravno da nas je ovo Riznić odmah podsetilo na Radaka te je Pavić bio primoran da pribegne novom lukavstvu. Najveći problem je bio kako sakriti Banat! I Milorad Pavić je Banat (kao kad novac sakrijete u novčanik) promenio u Bačka. Zemlju koju traži i u koju se posle mnogo lutanja Radak vraća Pavić je prekrstio. Ali, od svega se ništa ne može sakriti. Pažljiva, minuciozna analiza – zasnovana na brojanju (Banat-Bačka) – otkrila je gde se ta zemlja nalazi i tako smo – hteli to da priznamo ili ne – do-

šli do Radakove opsesivne teme: do Banata. Uzgred, Pavić je Žablje blato iz Banata prekrstio u Mačje blato iz Bačke, ali svima koji su čitali "Salun u Dodžu" (gotovo himnu Banatu), jasno je da je u pitanju Banat. Jedino u Banatu žabe govore iz glave, a ne iz trbuha kao u močvarnoj Bačkoj.

Ogromnoj literaturi o Dušanu Radaku moramo dodati i jedan neobičan podatak. Pored toga što je junak mnogih pripovedaka (prostor nas ograničava) Radak je i junak jednog testamenta! Priča o Radakovom prisustvu u testamentu je, pak, malo duža. Dušan Radak Slavni (ili Glavni – izluđuju me ovi slovoslagači), prethodnik Dušana Radaka Pravog, ostavio je u amanet velikom srpskom dobrotvoru Đorđu Radaku objavljivanje svih knjiga Dušana Radaka. Naravno, Đorđe Radak, čovek praktičan i od ovozemaljskih znanja (sve račune je plaćao 35-og u mesecu) smislio je model kako objaviti knjige Dušana Radaka. Naime, uvio je novac namenjen objavljivanju poezije Dušana Radaka u plašt – predvideo je da se taj novac posle oplodnje duge 85 godina nameni mirazu siromašnih devojaka. (Knjige Dušana Radaka – vreme je to pokazalo – su te siromašne devojke.) Naravno, da se te siromašne devojke ne bi lako prepoznale, Dušan Radak je za naslove svojih knjiga uzimao muške naslove ("Šljunak"; "Samsa"...). Đorđe Radak je taj novac namenjen Radakovim knjigama oročio 1906. godine, ali su se neprijatelji (a ko je danas bez neprijatelja?) digli protiv Dušana Radaka. Da ne bi bile objavljene knjige Dušana Radaka dogodila su se 2-3 balkanska rata, dva svetska rata, leđeni ili hladni ratovi, već i ne znam kako se zovu i na kraju rat svih protiv sviju – tek, novac je izgubio vrednost; kapital se nije oplodio i Dušan Radak koji je bio u testamentu kao da i nije bio. (Gde si bio nigde, šta si radio ništa.) Njegove pesme tek danas imaju mogućnost da u punom sjaju izađu pred čitalačku publiku. (Sa nekih deset godina + 20% što zakašnjenja što poreza.)

Došao je Radak tek danas pred tu čitalačku publiku koju sigurno zanima (pre nego što se dotaknemo Radakove opsesivne teme) koje uticaje je Radak pretrpeo. Nije važno da li neki pisac trpi uticaje ili ne, već je bitno čijim uticajima je podlegao. Iako ovo nismo stavili u zagradu jasno je čija je to misao! Uticaji koje je Dušan Radak pretrpeo su jaki i nezaobilazni. Već u ranom detinjstvu (ružičasto sa sitnim plavim cvetićima) se sreo sa poezijom Dušana Radaka, koji je izvršio snažan uticaj na njega u smislu pesničke tehnike – prvenstveno virtuoznosti stiha i udvajanja pesničkih slika. (Slike su se videle duplo). To je obeležilo njegovu potonju poeziju. Tek kada je raskrstio sa ranom fazom i ugledanjem na Dušana Radaka bio je spreman za složenije pesničke zahvate i pronalaženje novog pesničkog puta. Tu je bio veoma bitan trenutak otkrića poezije Dušana Radaka. Dakle, tek što je napustio početničku, ranu fazu obeleženu podražavanjem Dušana Radaka, Dušan Radak je mogao da se okrene Dušanu Radaku i napiše stihove vanredne čistote, izuzetne lepote i guste vedrine. A to su njegovi stihovi, njegovi čuveni stihovi o Banatu. I vratili smo se Radakovoj opsesivnoj temi: Banatu

Gusti, lepljivi stihovi nabijeni smislom posvećeni Banatu. Dušan Radak se preselio u Bačku da bi imao bolji pogled na Banat! Čuveni slogan "Srem, Banat i Bačka, Radenska junačka" za koji se sumnja da je nastao u pesničkoj radionici Dušana Radaka zamenjen je sa više sitnijih slogana koje sad nećemo nabrajati. (Zlato svog talenta raskovao je i umnožio.)

Ono što će geografski neupućene čitaoce poezije zbuniti sigurno je gde se nalazi Banat? Pa, Banat je deo, delić, delić delića velike teritorije koja je poznata pod nazivom Dušan Radak.

Koliko je samo toplih, nežnih i sadržajnih stihova Dušan Radak napisao o Banatu. Banat se čuje i bruji u svakom stihu. Direktno iz Banata, svakim novim stihom, Radak nas seli pravo u Banat. Njegove pesme se, što je i prirodno, dele na: Rodoljubive banatske pesme, Deskriptivne banatske pesme, Misaone banatske pesme i Banatske banatske pesme.

I da ne dužimo. Gde je sada Dušan Radak? Šta sada radi i koje je škole završio? Sam Radak kaže da su mu najveće škole knjige Dušana Radaka koje je pažljivo čitao. Sada sedi prekoputa Banata (u hladu) i sastavlja lepe i korisne udžbenike (koji mu služe na čast) o poeziji Dušana Radaka. Da li je potrebno reći da čeka dugoočekivanu reformu školstva ili da dugo čeka očekivanu reformu – tek od nečega se mora živeti.

Kad Sunce zađe i kad njegov hlad izgubi svaki smisao, Dušan Radak se okreće Dušanu Radaku na nebu i zavija na Dušana Radaka po mesečini koju šalje Dušan Radak. I peva staru banatsku pesmu "Ponekad i jedna lasta ne čini proleće", sa refrenom "Ne zna se šta je starije jutro ili večer". Ali zna se ko je mlađi i taj mlađi potpisuje ovaj tekst:

Dušan Radak